

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-2.7>

Н. М. Крестовська

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри морського права
Національного університету «Одеська морська академія»,
професор кафедри загальнотеоретичних дисциплін
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету

ДІТИ ТА ТЕРОРИЗМ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті висвітлено інтернаціоналізоване соціальне явище залучення дітей до терористичної та екстремістської діяльності. Ювенальний тероризм розглядається як діяння, суб'єкти якого одночасно є виконавцями та жертвами злочинів. Пропонується виокремлення особливого предмету дослідження – залучення дітей до тероризму – з одночасним застосуванням до його вивчення ювенального підходу, в основі якого лежить розуміння особливої вразливості дитини та необхідності спрямування політики держав та міжнародного співтовариства на забезпечення найкращих інтересів дитини. Визначено, що Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН (Ер-Ріядські принципи) націлюють на розвиток і зміцнення регіонального і міжнародного співробітництва з питань злочинності серед молоді, попередження злочинності та правосуддя щодо неповнолітніх. Акцентується проблема дослідження як об'єктивних, так і суб'єктивних детермінант ювенального тероризму, серед яких виокремлюють загальні психологічні чинники віку і статі; соціальний статус підлітка, становище неповнолітнього в системі соціальних відносин; соціальні функції, що відображають особистісні прояви в основних сферах суспільної діяльності (освітньої, професійної, культурної тощо).

Із позицій доктрини міжнародного ювенального права як примусове, так і добровільне залучення дитини до терористичної діяльності має бути заборонено й трактуватись державою та правоохоронними органами однаково суворо. Пропонується нормативне врегулювання діяльності держав та міжнародного співтовариства із протидії ювенальному тероризму з позицій правосуддя, дружнього до дитини, які застосовуються до загальнокримінальної злочинності неповнолітніх.

Ключові слова: запобігання злочинності серед неповнолітніх, залучення дітей до терористичної діяльності, детермінанти ювенальної злочинності, правосуддя, дружнє до дитини.

Постановка проблеми. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх перебувала на порядку денному кримінологічної науки практично з моменту появи цього напрямку правових досліджень. Уже у 1895 р. П'ятий міжнародний пенітенціарний конгрес (засідав у Парижі) виніс в окрему секцію питання щодо неповнолітніх правопорушників. У подальшому питання протидії ювенальній злочинності завжди ставились Конгресом ООН із попередження злочинності та поведження з правопорушниками. Саме в результаті такої співпраці було вироблено й основний міжнародний доку-

мент у сфері ювенальної кримінології – Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх Організації Об'єднаних Націй (Ер-Ріядські керівні принципи, 1990). Сьогодні процеси глобалізації, зокрема зростання ризиків терористичних загроз, зачіпають і такий сегмент соціально-правового життя, як ювенальна злочинність. Це зумовлює постановку питання про пошук міждисциплінарних, у тому числі міжнародно-правових, підходів у сфері ювенальної кримінології.

Аналіз останніх досліджень. Поняття ювенальної кримінології було уведено в науковий оборот Е.Б. Мельниковою у зв'язку з розробленням концепції ювенальної юстиції. Вона визнає ювенальну

кримінологію частиною загальної кримінології, а її мету визначає як наукове розроблення причин злочинності неповнолітніх, умов життя і виховання підлітків, особистості різних підгруп неповнолітніх та заходів попередження правопорушень неповнолітніх [1, с. 141]. Проблематика зв'язку ювенальної кримінології з ювенальною юстицією продовжена в колективній монографії «Ювенальна юстиція в Російській Федерації» [2]. В Україні підсумки кримінологічного дослідження ювенальної злочинності підведено у фундаментальній монографії Н.С. Юзікової «Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії» [3]. Варто також відмітити становлення ювенальної кримінології як навчальної дисципліни [4].

Поділяючи використані у цих працях підходи до визначення об'єкта та предмету ювенальної кримінології та характеристики детермінантів ювенальної злочинності, не можна не відмітити відсутність у них міжнародно-правових аспектів ювенальної кримінології, хоча окремі наукові розвідки щодо міжнародних стандартів запобігання злочинності неповнолітніх існують, зокрема, це стосується досліджень головного міжнародного акту із цієї проблеми – Ер-Ріядських Керівних принципів щодо запобігання злочинності неповнолітніх [5]. Між тим злочинність, не виключаючи й ювенальну, дедалі більше стає інтернаціональним соціальним явищем, досягнути яке неможливо без залучення знань та методології міжнародно-правової науки. Немаловажним є й те, що в полі зору вітчизняних кримінологів, як правило, не потрапляє такий прояв злочинності неповнолітніх, як тероризм. Натомість залучення дітей до терористичної діяльності стало предметом дослідження фахівців Міжрегіонального науково-дослідного інституту Організації Об'єднаних Націй із питань злочинності та правосуддя – UNICRI, які провели ґрунтовний аналіз законодавства та кейс-стаді із цього предмету у Великій Британії та Німеччині [6]. Науково-практичний посібник із питань правосуддя у справах щодо залучення дітей до екстремістських та терористичних угруповань видано Управлінням ООН з наркотиків та злочинності [7].

Мета статті. Метою статті є постановка проблеми щодо вироблення концепції кримінологічної характеристики ювенального тероризму.

Виклад основного матеріалу. Загальні завдання ювенально-кримінологічних досліджень відображено в основному міжнародно-правовому стандарті щодо запобігання злочинності неповнолітніх – Керівних принципах запобігання злочинності серед неповнолітніх ООН (надалі – Ер-Ріядські принципи), які націлюють на розвиток і зміцнення регіонального і міжнародного співробітництва з питань злочинності серед молоді, попередження злочинності та правосуддя щодо неповнолітніх, зокрема й на співпрацю під час проведення наукових досліджень, що стосуються ефективних шляхів попередження злочинності серед молоді та правопорушень серед неповнолітніх.

Розділ VII Ер-Ріядських принципів присвячено координації досліджень в області попередження ювенальної злочинності. Зокрема, принцип 60 націлює на використання мультидисциплінарного та міждисциплінарного підходів у протидії ювенальній злочинності, а саме – взаємодії та координації діяльності економічних, соціальних, навчально-виховних і медичних організацій і служб, системи правосуддя, молодіжних і громадських організацій, установ, що займаються питаннями розвитку, й інших відповідних установ. Як уявляється, такі підходи варто поширити і на сферу ювенально-кримінологічних досліджень. У цьому плані важливу методологічну вказівку містить концепція міжнародної кримінології В.Ф. Антипенка, яка побудована на широкому застосуванні досліджень у сферах геополітики, геоekonomіки, конфліктології, соціології міжнародних відносин, культурології, військової науки тощо [8, с. 80]. Щодо ювенальної кримінології, то в кримінологічних дослідженнях очевидно є необхідність врахування не тільки даних галузевих юридичних наук, але й статистики, зокрема демографічної, соціології, психології, педагогіки [4, с. 10]. Так, міждисциплінарні дослідження на межі демографії та кримінології привели до висновків про зв'язок бурхливого зростання частки

молоді у складі населення країн, що розвиваються (так званий «молодіжний бугор») зі зростанням соціальних ризиків для молоді (безробіття, відсутність доступу до освіти тощо), що результує у зростанні ювенальної злочинності [9].

Необхідність взаємодії методології ювенальної та міжнародної кримінології в дослідженні цього явища зумовлюється тим, що тероризм раз у раз «молодшає», включаючи до своєї орбіти не тільки так званих «молодих дорослих», але і власне дітей. Діти добровільно або більшою частиною примусово вчиняють терористичні акти з великою кількістю жертв (Афганістан, Нігерія, Сомалі). Експлуатація дітей терористичними групами не є новим явищем, але такі групи, як «Ісламська держава» (ISIS, ISIL), Boko Haram та пакистанські таліби, все частіше використовують дітей для здійснення своєї діяльності, причому сумна пальма першості тут належить саме екстремістській організації Boko Haram, яка з 2009 року рекрутувала до своїх лав близько 8 тис. дітей [6, р. 1]. Справа Boko Haram, складовою частиною якої є обвинувачення лідерів організації в рекрутуванні дітей у віці до 15 років для участі у воєнних діях, перебуває на попередньому розгляді Міжнародного Кримінального Суду. Рекрутування юних терористів відбувається не тільки у країнах «третього світу». Так, у серпні 2013 року в Інтернет було викладено відео з підбору персоналу, в якому взяли участь троє юнаків з Міннеаполіса. У вересні 2014 року кілька дівчат (сомалійок за походженням) залишили Міннесоту, щоб приєднатися до ISIS в Сирії [8]. Більше 2 тис. дітей віднесено було до урядової програми протидії тероризму у Великій Британії протягом 2015-2016 рр. [10].

Ювенальна кримінологія сьогодні розглядається як самостійна соціально-правова наука про злочинність неповнолітніх, її причинність, особистість неповнолітнього правопорушника та потерпілої дитини, загальносоціальні та спеціальні заходи попередження девіантної та злочинної поведінки неповнолітніх, їхнього захисту від посягання дорослих злочинців [4, с. 6]. Слід сказати про необхідність включення проблематики тероризму, зокрема залучення дітей до терористичних

актів як виконавців та жертв тероризму до предмету ювенально-кримінологічних досліджень. У межах міжнародної кримінології доцільно виокремлення особливого предмету дослідження – залучення дітей до тероризму з одночасним застосуванням до його вивчення властивого для сучасних ювенально-правових досліджень ювенального (в зарубіжних дослідженнях – чутливого до дитини) підходу [6, р. 28; 11], в основі якого лежить розуміння особливої вразливості дитини та необхідності спрямування політики держав та міжнародного співтовариства на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Як показали дослідження UNICRI щодо становища дітей, залучених до тероризму, сьогодні існує вражаючий дисонанс між ставленням до дітей-комбатантів – учасників збройних конфліктів, та дітей, залучених до терористичної діяльності. Якщо перші трактуються міжнародним правом та національним законодавством як одночасно і виконавці, й жертви злочинів, і на цій підставі визнаються бенефіціарами реабілітаційних та реінтеграційних послуг із боку держави, то другі такими перевагами не користуються, між тим як між дитиною-комбатантом та дитиною-терористом грань дуже рухлива [6, р. 77]. Відповідно, і ювенально-кримінологічні дослідження оминають категорію дітей, залучених у різній якості до терористичної діяльності. Зокрема, таким малодослідженим аспектом проблеми є виявлення детермінант ювенального тероризму. Традиційно детермінанти злочинності та правопорушності неповнолітніх будуються на концепції соціальних ризиків. Зокрема, вона лежить в основі рекомендацій щодо запобігання злочинності неповнолітніх, визначених Ер-Ріадськими керівними принципами [13, с. 237]. Сьогодні є необхідним дослідження глобалізаційного аспекту факторів злочинності неповнолітніх, зокрема вчинення ними злочинів терористичної спрямованості. На думку Т. Макаренка, глобалізація призвела до трансформації злочинності, зокрема до розширення діапазону використовуваних терористичними та кримінальними угрупованнями практик та можливостей для вербування нових агентів терору та злочинності.

Як загальнокримінальні, так і терористичні угруповання надають молоді простір для демонстрації незадоволення та розчарування в економічній та політичній системі сучасного суспільства, особливо західного, де молоді люди почуваються так, ніби вони перебувають на периферії суспільства разом із меншинами та мігрантами першого покоління [14, с. 209]. Глобалізація та інформаційна революція подолали когнітивні кордони між різними культурами, у зв'язку із чим усвідомлення, перш за все молоддю, яка володіє інформаційними технологіями, наявного розриву між багатими спроможними та бідними малоспроможними суспільствами стало набагато гострішим, ніж раніше.

Із позицій доктрини міжнародного ювенального права як примусове, так і добровільне залучення дитини до терористичної діяльності має бути заборонено і трактуватись державою та правоохоронними органами однаково суворо [7, с. 36], але це не знімає проблеми дослідження суб'єктивних детермінант ювенального тероризму, серед яких виокремлюють загальні психологічні чинники віку і статі; соціальний статус підлітка, становище неповнолітнього у системі соціальних відносин; соціальні функції, що відображають особистісні прояви в основних сферах суспільної діяльності (освітньої, професійної, культурної тощо) [15, с. 51]. Ф.К. Овен не без розчарування констатує брак єдиного психологічного «портрету» юних терористів [16, с. 29]. Його відсутність зумовлює величезні проблеми у превенції самозалучення дітей до терористичної діяльності, адже немає видимих проявів схильності до вчинення насильства або суїциду в переважній більшості (якщо не всіх) юнаків, які вчинили терористичний акт. Як правило, вони не були депривованими (тобто сиротами, або без друзів, без роботи), вони не були ізгоями у своєму оточенні, їхній рівень освіти був інколи навіть вищим, ніж у середньому у суспільстві. Інші дослідники акцентують увагу на таких індивідуальних факторах втягнення в терористичну діяльність дітей та молоді, як наявність індивідуальної травмуючої ситуації, бажання помсти, колективна та групова солідарність тощо [15, с. 30]. У будь-якому випадку

створення картини суб'єктивних детермінант ювенального тероризму ще попереду.

Висновки. Сьогодні такий прояв ювенальної злочинності, як тероризм, потребує вироблення нових комплексних підходів до досягнення його як особливого небезпечного інтернаціоналізованого соціального явища та протидії йому з боку держав та міжнародного співтовариства з урахуванням необхідності дотримання принципів міжнародного ювенального права, зокрема забезпечення найкращих інтересів дитини. Задля цього, зокрема, видається доцільним вироблення кримінологічної концепції ювенального тероризму шляхом творчого опрацювання наявних концепцій ювенальної злочинності та міжнародного тероризму та нормативне врегулювання відповідної діяльності держав та міжнародного співтовариства із протидії ювенальному тероризму з позицій правосуддя, дружнього до дитини, які застосовуються до загальнокримінальної злочинності неповнолітніх.

Список використаної літератури:

1. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии : учеб. пособие. Москва : Дело, 2000. 272 с.
2. Ювенальная юстиция в Российской Федерации: криминологические проблемы развития. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2006. 787 с.
3. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй : монографія. Дніпро : Біла К.О., 2016. 510 с.
4. Лелеков В.А., Кошелева Е.В. Ювенальная криминология : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юнити-ДАНА ; Закон и право, 2017. 343 с.
5. Беляева Л.И. Международные стандарты, касающиеся предупреждения преступности несовершеннолетних. *Вопросы ювенальной юстиции*. 2008. 2(16). URL : <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=885>.
6. Children and Counter-terrorism: United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. Torino : UNICRI, 2016. 80 p.
7. Handbook on Children Recruited and Exploited by Terrorist and Violent Extremist Groups: The Role of the Justice System : United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna : UNODC, 2017. 150 p.

8. Muhammad Farooq et oth. Consequences of Youth Bulge in Pakistan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. MCSER Publishing, Rome-Italy. Vol. 5. No. 20. September 2014. Pp. 2216-2222. Doi :10.5901/mjss.2014.v5n20p2216.
9. Антипенко В.Ф. Методологические основания спецификации международной криминологии. *Міжнародна криминологія: стан і перспективи / Збірник матеріалів круглого столу*. Одеса : Фенікс, 2010. С. 76-88.
10. Bloom M., Horgan J. The Rise of the Child Terrorist: The Young Faces at the Frontlines URL: Foreign Affairs. February 9, 2015. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2015-02-09/rise-child-terrorist>.
11. Грігорова Г.Л. Ювенальный підхід як методологічна основа ювенальних досліджень в українському праві. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2016. № 4. С. 18-20.
12. McCann K. More than 2,000 children referred to Government's counter-terror programme in a year – including 500 girls. URL: The Telegraph. 9 November 2017. URL : <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/09/2000-children-referred-governments-counter-terror-programme/>.
13. Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини пер. з англ. Г.Є. Краснокутського ; наук. ред. М.О. Баймуратов. Одеса : БАХВА, 2006. 524 с.
14. Makarenko T. Globalization and the Nexus between Organized Crime, Terrorism and Youth: a theoretical framework and future prospects. *Political Violence, Organized Crimes, Terrorism, and Youth* / M.D. Ulusoy (ed.). Amsterdam : IOS Press, 2008. Pp. 201-211.
15. Коробеев А.И., Мальцев А.А. Особенности причинно-мотивационного комплекса вовлечения несовершеннолетних в деятельность террористических организаций. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2016. Т. 10, № 1. С. 50-59. Doi : 10.17150/1996-7756.2016.10(1).50-59.
16. Owen F.K. Political Violence, Psychology and Youth / F.K. Owen. *Political violence, organized crimes, terrorism and youth* / M.D. Ulusoy (ed.). Amsterdam : IOS Press, 2008. Pp. 22-42.

Krestovska N. Children and terrorism: aspects of international law

The article highlights the internationalized social phenomenon of involving children in terrorist and extremist activities. Considers juvenile terrorism as an act whose subjects are both perpetrators and victims of crime. Proposes highlighting specific subject of study – involving children to terrorism – while applying to the study of the juvenile approach, which underlies the understanding of the particular vulnerability of the child and the need to direct the policies of States and the international community to ensure the best interests of the child. Determines the UN Guidelines on Prevention of Juvenile Crime (Riyadh Principles) aim to develop and strengthen regional and international cooperation on youth crime, crime prevention and juvenile justice. Emphasizes the study of both objective and subjective determinants of juvenile terrorism, such as: common psychological factors of age and gender; the social status of the teenager, the position of the minor in the system of social relations; social functions that reflect personal manifestations in the main spheres of social activity (educational, professional, cultural, etc.).

From the standpoint of the doctrine of international juvenile law, both forced and voluntary involvement of a child in terrorist activities should be prohibited and treated equally severe by the state and law enforcement agencies. Regulatory activities of States and the international community on countering juvenile terrorism is proposed from the perspective of child-friendly justice, which is applicable to the general crimes of minors.

Key words: *prevention of juvenile delinquency, involvement of children in terrorist activity, determinants of juvenile crime, child-friendly justice.*